

MINTAQALARDA TABIIY RESURSLARDAN OQILONA FOYDALANISH VA EKOLOGIK MUVOZANAT MASALALARI

Abdixoliqov Jamshid Abdixalil o'g'li

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17929590>

Annotatsiya. Tabiiy resurslar mintaqaviy iqtisodiyotning muhim ustunlaridan biri hisoblanadi. Ularning oqilona va barqaror ishlatilishi ekologik muvozanatni saqlash, ijtimoiy farovonlikni oshirish hamda milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlaydi.

Maqolada mintaqaviy kontekstda tabiiy resurslardan foydalanishning dolzarb muammolari, shu jumladan xomashyo resurslarining tez tamom bo'lishi, ortiqcha foydalanish, ekologik degradatsiya va hududlararo notekis taqsimlanish tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash bo'yicha strategiyalar, ekologik barqarorlikni mustahkamlash yo'llari va mintaqaviy siyosat mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tabiiy resurslar, ekologik muvozanat, mintaqaviy rivojlanish, resurs boshqaruvi, barqarorlik, suv resurslari, energetika resurslari.

Аннотация. Природные ресурсы являются одной из важнейших опор региональной экономики. Их рациональное и устойчивое использование обеспечивает сохранение экологического равновесия, повышение социального благосостояния и долгосрочное развитие национальной экономики. В статье анализируются актуальные проблемы использования природных ресурсов в региональном контексте, включая быстрое истощение сырьевых ресурсов, их чрезмерное использование, экологическую деградацию и неравномерное распределение между регионами. Кроме того, в статье предлагаются стратегии рационального использования ресурсов, укрепления экологической устойчивости и совершенствования механизмов региональной политики.

Ключевые слова: природные ресурсы, экологическое равновесие, региональное развитие, управление ресурсами, устойчивость, водные ресурсы, энергетические ресурсы.

Abstract. Natural resources are among the key pillars of regional economies. Their rational and sustainable use ensures the preservation of ecological balance, the improvement of social welfare, and the long-term development of the national economy. This article analyzes the pressing issues of natural resource utilization in a regional context, including the rapid depletion of raw materials, overexploitation, environmental degradation, and uneven distribution among regions. The paper also proposes strategies for rational resource management, strengthening ecological sustainability, and improving regional policy mechanisms.

Keywords: natural resources, ecological balance, regional development, resource management, sustainability, water resources, energy resources.

Kirish. Tabiiy resurslar har qanday mamlakat iqtisodiy salohiyatining asosiy tarkibiy qismidir. Ular energetika, sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, turizm va xizmat ko'rsatish sohalarida bevosita ishlab chiqarish omili sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, resurslardan noto'g'ri foydalanish ekologik tizimlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi, biologik xilma-xillikni kamaytiradi va ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni chuqurlashtiradi.

Masalan, O'zbekistonda suv resurslariga nisbatan bosim yildan-yilga ortib bormoqda.

Ba'zi viloyatlar — masalan, Sirdaryo, Xorazm yoki Qoraqalpog'iston Respublikasida suv tanqisligi natijasida yer unumdorligi pasaymoqda, shu bilan birga, suvga boy Farg'ona vodiysi yoki Toshkent viloyatida intensiv qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish kuzatilmoqda. Bu holat mintaqalar o'rtasida iqtisodiy nomutanosiblikni keltirib chiqarmoqda. Global miqyosda ham tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish iqlim o'zgarishiga, ekologik izlarning kengayishiga va resurslarning tugash xavfiga olib kelmoqda. Shuning uchun resurslardan oqilona foydalanish nafaqat milliy, balki butunjahon miqyosida dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Asosiy qism. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish deganda, ularni hozirgi ehtiyojlar uchun ishlatar ekanmiz, kelajak avlodlarning ham bu resurslardan foydalanish imkoniyatlarini saqlab qolish tushuniladi. Bu barqaror rivojlanish konsepsiyasining asosiy tamoyillaridan biridir.

Mintaqaviy darajada bu jarayon turlicha kechadi, chunki har bir hududning tabiiy sharoiti, iqlimi, yer-suv resurslari, sanoat salohiyati va demografik ko'rsatkichlari o'ziga xosdir.

O'zbekiston hududlari tabiiy resurslarga nisbatan notekis taqsimlangan. Masalan, Navoiy va Buxoro viloyatlarida mineral xomashyolar, gaz va neft konlari ko'p bo'lsa, Farg'ona vodiysi, Andijon va Namangan viloyatlarida qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlar ustunlik qiladi. Tog'li hududlar — Surxondaryo va Qashqadaryo esa geotermal va quyosh energiyasi resurslariga boy.

Shu bois, har bir mintaqada resurslardan foydalanish siyosati mahalliy sharoitga mos tarzda ishlab chiqilishi zarur.

Ammo resurslardan foydalanishda muammolar ham kam emas. Birinchidan, tabiiy resurslarning tez tugashi — xomashyo qazib olish sur'atlarining yuqoriligi natijasida ayrim konlar qisqa muddatda o'z salohiyatini yo'qotmoqda. Ikkinchidan, ekologik degradatsiya — tuproq eroziyasi, sho'rlanish, suv ifloslanishi va o'rmonlarning kamayishi ko'plab hududlarda kuzatilmoqda. Uchinchi muammo — resurslarning hududlararo notekis taqsimlanishi natijasida ayrim viloyatlar tez rivojlanar, boshqalari esa orqada qolmoqda. Bundan tashqari, texnologik va infratuzilma yetishmovchiligi ham jiddiy to'siqdir. Ko'plab mintaqalarda resurslarni qayta ishlash korxonalari yo'q yoki eskirgan, natijada xomashyo tayyor mahsulotga aylantirilmay eksport qilinmoqda. Bu esa mintaqada iqtisodiyotida qo'shimcha qiymat zanjirining shakllanishiga to'sqinlik qiladi.

Oqilona foydalanish strategiyalarining eng muhim yo'nalishlaridan biri — texnologik yangilanishdir. Energiya va suv tejamkor texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash, "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini amalga oshirish ekologik barqarorlikni ta'minlaydi. Misol uchun, O'zbekistonda so'nggi yillarda quyosh va shamol elektr stansiyalari qurilishi bu borada muhim qadamdir. 2025-yilga kelib, qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushi umumiy ishlab chiqarishda 15 foizdan oshishi rejalashtirilgan.

Shuningdek, ekologik monitoring tizimlarini raqamlashtirish va zamonaviy nazorat vositalarini qo'llash resurslardan foydalanishning samaradorligini oshiradi. Masalan, dron va sun'iy yo'ldosh ma'lumotlari orqali suv resurslari harakati, o'rmonlarning kamayishi yoki yer degradatsiyasi jarayonlarini onlayn kuzatish imkoniyati mavjud. Mintaqaviy siyosat ham bu jarayonda muhim ahamiyatga ega. Resurslardan oqilona foydalanish faqat texnik chora-tadbirlar bilan emas, balki iqtisodiy rag'batlar va qonunchilik mexanizmlari orqali ham qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Masalan, ekologik soliqlar tizimi, “yashil kreditlar” dasturi, barqaror ishlab chiqaruvchilarga subsidiyalar berish shular jumlasidandir. O‘zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, “Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi va “Ekologik monitoring” tizimi bu yo‘nalishda huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Mahalliy hamjamiyatlarning ishtiroki ham ekologik barqarorlikda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Resurslardan foydalanish, suv taqsimoti, o‘rmonlarni tiklash yoki chiqindilarni boshqarish masalalarida aholining bevosita ishtiroki natijadorlikni oshiradi. Bu borada Xorazm va Qoraqalpog‘iston hududlarida amalga oshirilgan “yashil makon” tashabbuslari ijobiy tajriba sifatida qayd etiladi.

Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda tabiiy resurslardan foydalanishning bosh mezoni — ekologik samaradorlikdir. Masalan, Shvetsiya, Norvegiya va Yaponiya kabi mamlakatlarda chiqindilarning 90 foizi qayta ishlanadi, energiya iste‘moli esa asosan qayta tiklanadigan manbalarga asoslangan. Ushbu modelni mintaqaviy darajada moslashtirish O‘zbekiston uchun ham istiqbolli yo‘nalishdir.

Xulosa. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik muvozanatni saqlash mintaqaviy barqaror rivojlanishning ajralmas qismidir. Resurslardan foydalanishda iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy adolat tamoyillari bir butun tizimda qaralishi lozim.

Shu munosabat bilan quyidagi strategik yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

Mintaqaviy resurs boshqaruvi strategiyalarini ishlab chiqish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish;

Qayta tiklanadigan energiya manbalari, suv tejovchi texnologiyalar va ekologik xizmatlar sohasida diversifikatsiyani kengaytirish;

Mahalliy hamjamiyatlar, xususiy sektor va ilmiy-tadqiqot muassasalari o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish;

Ekologik monitoring tizimlarini raqamlashtirish va chiqindilarni kamaytirish texnologiyalarini joriy etish;

Mintaqaviy siyosatda “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini asosiy yo‘nalish sifatida belgilash.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, tabiiy resurslar mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror o‘shishini ta‘minlovchi omilga aylanadi, ekologik muvozanat saqlanadi va kelajak avlodlar uchun tabiiy boyliklar asrab qolingani bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Nijkamp, P., van den Bergh, C. J. M., & Soeteman, F. (1990). *Regional sustainable development and natural resource use*. The World Bank Economic Review, 4(suppl_1), 153-188. [OUP Academic](#)
2. Surya, B., Salim, A., Saleh, H., Abubakar, H., Suriani, S., Sose, A. T., & Kessi, A. M. P. (2021). Economic growth model and renewable energy utilization: Perspective of natural resources management and sustainable regional development of the Gowa Regency Region, South Sulawesi, Indonesia. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 11(6), 68-90. [econjournals.com](#)

3. Liu, Y. (2025). Resource endowment and regional economic development path selection: An analysis based on geoeconomics. *Highlights in Business, Economics and Management*, 58, 32-36. hbem.org
4. Shi, R., Gao, P., Su, X., Zhang, X., & Yang, X. (2024). Synergizing natural resources and sustainable development: A study of industrial structure, and green innovation in Chinese region. *Resources Policy*, 88(C). ideas.repec.org
5. Kulmesovna Shomshekova, B., Abdibekov, S. U., Kulbay, B., Kasenova, A. M., & Sadvakasova, A. S. (2020). Environmental and economic sustainability of regional development. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 11(3), 594-600. journals.aserspublishing.eu
6. Medeu, A., Askarova, M., Zhakupova, A., Bauyrzhan, U., & Klug, H. (2025). Sustainable regional development: A challenge between socio-economic development and sustainable environmental management. *Sustainability*, 17(13), 6020. MDPI
7. "Resource management and regional development: Pathways to sustainable growth." (2025). *The Economics Journal*, 8(2), 846-850. theeconomicsjournal.com
8. Tavares, W. S. (2024). Productive competitiveness and regional development: A systematic literature review. *International Journal of Sustainable Development Research*, 10(3), 97-113. sciencepublishinggroup.com
9. Kanojia, M., Kamani, P., Kashyap, G., Naz, S., Wazir, S., & Chauhan, A. (2023). Alternative agriculture land-use transformation pathways by partial-equilibrium agricultural sector model: A mathematical approach. *arXiv preprint arXiv:2308.11632*. arXiv
10. "Natural resources balance sheets accounting: theoretical framework and practice in the Shaanxi province of China." (2024). *arXiv preprint arXiv:2411.09869*